

Stænderforsamlingen i Roskilde

Af Eva Tønnesen

*Ej langt fra det ældgamle Lejre,
ved Fjorden staar Roskilde By:
to Taarne saa slanke og fejre
sig løfte paa Kirken mod sky;
og Kilderne sprudle saa svale,
de synge Kong Hroars Pris;
i Roskilde Visdommens Tale
sprudler i hver en Avis.*

Denne meget dækkende karakteristik af Roskilde omkring 1840 findes i H. C. Andersens vaudeville *En Nat i Roskilde*. "Visdommens Tale" er naturligvis Stænderforsamlingens.

Digtet antyder således, at Roskilde i stændertiden 1835-1848 genvandt lidt af den rigspolitiske betydning, som byen havde haft i fjerne tider. Det gav den gamle købstad et løft, at den var blevet valgt til sæde for Stænderforsamlingen for Østifterne. Som den største forsamling, blev den også den absolut toneangivende.

Politiske forudsætninger for oprettelse af stænderforsamlingerne

Indførelsen af Stænderinstitutionen i det danske rige har sin rod i det gamle sønderjyske forfatningsspørgsmål. Under Napoleonskrigene havde Danmark indgået alliance med Napoleon Bonaparte i desperation over Københavns bombardement og tabet af den danske flåde til England i 1807. Efterhånden som krigen lakkede mod enden og Napoleon lignede en taber, mistede han efterhånden de fleste forbundsfæller, men Frederik VI holdt ved til den bitre ende. Krigen kostede dyrt: Landet måtte igennem en statsbankerot i 1813, og ved freden i Kiel i januar 1814 mistede Danmark Norge. Som erstatning fik Danmark løfte om en større sum penge for tabet af Norge samt Svensk Forpom-

Stænderforsamlingernes
giver, kong Frederik VI
(1768-1839).
Tryk i Det kongelige
Biblioteks Billedsamling.
Kunstner og år ikke anført.

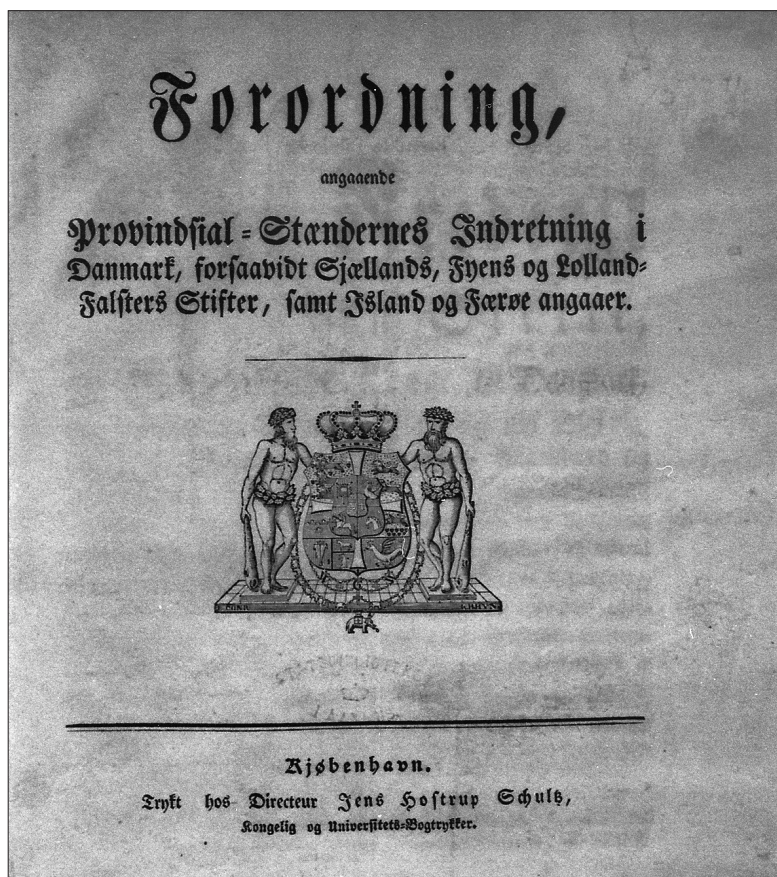
mern og Rügen. I september 1814 samledes Europas fyrster i Wien for ordne Europas forhold. Frederik VI deltog også, selv om han ikke var inviteret, for om muligt at sikre, at aftalen fra Kieler-freden blev opfyldt, dels stod der stadig russiske tropper i Holsten, og dels havde Sverige ikke opfyldt sine forpligtelser med den begrundelse, at Norge havde taget sagen i egen hånd ved at gennemtvinge en fri forfatning og vælge en konge.

I Wien opnåede kongen ikke meget. Han fik dog Lauenborg i stedet for de gamle svenske besiddelser og en erstatning på mellem to og tre millioner rigsdaler. Holsten og Slesvig var jo to selvstændige hertugdømmer inden for den danske helstat, men Frederik VI måtte nu sluge den bitre pille, at hertugdømmet Holsten blev medlem af det nydan-

nede tyske forbund. Endvidere måtte kongen som tysk fyrste forpligte sig til at indføre en stænderforsamling for Holsten. Det ville i praksis sige en form for forfatning, der var mere eller mindre uforenelig med en enevældig statsform. Der var dog ikke sat nogen tidsfrist, så foreløbig kunne kongen udskyde denne sag de næste mange år. Men i 1830 udbrød der på ny revolution i Frankrig. Bevægelsen forplantede sig som en revolutionær bølge, der skyllede over Europa. Den nåede også til hertugdømmerne. Her var ridderskabet i Holsten i forvejen godt utilfreds med kongens forhaling af løftet om en stænderforsamling. Samme år udgav den slesvigske embedsmand i Tyske Kancelli (ministeriet for de udenrigske anliggender), Uwe Jens Lornsen, et skrift med titlen *Über das Verfassungswerk in Schleswigholstein*, hvori han slog til lyd for en fælles forfatning for de to hertugdømmer efter norsk mønster med et folkevalgt ting, der skulle udskrive skatter og give love. Han foreslog endvidere, at Centraladministrationen skulle være i Kiel og ikke i København. Det passede naturligvis ikke enevoldskongen, og Lornsen blev straks arresteret og sat i 1 års fæstningsarrest, men han havde sået et frø, der snart skulle spire.

Frederik VI ville gøre alt for at bevare helstaten - også et mindre indgreb i den enevældige statsform. Han indså, at det nu var på tide at indfri løftet om en stænderforsamling i Holsten for at tilfredsstille de mange utilfredse, men for ikke at forråde helstatstanken måtte han give Slesvig og selve kongeriget samme forfatningsmæssige rettigheder. Til tronfølgeren Christian Frederik udtalte han de berømte ord, at "...det skadede aldrig at høre folks mening og råd og kunne i og for sig være meget godt..." Han gjorde en dyd af nødvendigheden og gav Danske Kancelli (ministeriet for de indenrigske anliggender) ordre om at udarbejde et forslag om en stænderforsamling for hver landsdel i riget. Allerede den 28. maj 1831 udstedte kongen den første anordning om indførelse af fire rådgivende stænderforsamlinger, en for Holsten med mødested i Itzehoe, en for Slesvig med mødested i byen Slesvig, en for Jylland med mødested i Viborg og en for Østifterne med mødested i Roskilde. De valgte byer var små fredelige provinsbyer langt fra mulige urocentre som København og Kiel. Desuden ville fire forsamlinger heller ikke få den samme slagkraft over for rege-

Titelblad til den kongelige
forordning om indførelse af
stænderforsamlinger i det
danske rige 1834.

ringen og centraladministrationen som en fælles forsamling. Den 28. maj blev siden fejret hvert år frem til den egentlige grundlovsdag, den 5. juni 1849.

Den 15. maj 1834 udsendtes så den endelige forordning med bestemmelser om indretningen af stænderforsamlingerne, herunder valgret og valgbarhed. Vælgerkorpset blev inddelt i tre valgklasser: Godsejerne, ejendomsbesidderne i byerne (med en grundværdi over 4.000 rigsdaler i København og over 1.000 rigsdaler i købstæderne) og de mindre landejendomsbesiddere - ikke kun selvejerbønder (med mindst 4 tdr. hartkorn), men også fæstebønder (med mindst 5 tdr. hartkorn). Derimod blev den gruppe man med en fællesbetegnelse kan kalde "intelligensen": præsterne, lærerne ved de højere skoler og universitetet og højere embedsmænd uden grundbesiddelse ikke tilgodeset. Dette forhold blev der dog rettet lidt op på ved udnævnelsen af de kongevalgte medlemmer. For at være valgbar skulle man eje dobbelt så meget jord som de valgberettigede.

Kvinder var udelukket, uanset hvor meget de ejede. Valgretsaldere var sat til 25 år. Målt med tidens alen var det dog et ganske stort vælgerkorps, 1 for hver 40 indbyggere i landet. Ingen andre lande kunne måle sig med denne vælgerandel.

Stænderforsamlingen for Østifterne

For Østifternes vedkommende blev antallet af medlemmer sat til 70, nemlig 12 deputerede fra København, 11 fra købstæderne, 17 godsejere og 20 gårdmænd. Kongen valgte 10 deputerede: 1 professor, 2 gejstlige, 4 større grundejere og 3 repræsentanter for Færøerne og Island. Landet blev inddelt i valgkredse. Ser vi på forholdene i Københavns Amt, som Roskilde dengang hørte til, udgjorde købstæderne Frederikssund, Hillerød, Køge og Roskilde tilsammen Østifternes 2. købstadsdistrikt, medens bondelandet i amtet opdeltes i Østifternes 2. landdistrikt (Sokkelund, Smørum, en del af Tune samt Ølstykke Herred) og 3. landdistrikt (resten af Tune samt Sømme og Voldborg Herred plus en del af Ramsø Herred, endvidere Horns Herred). Godsejerne stemte samlet for hele Sjælland. Valgene blev afviklet i slutningen af 1834 og begyndelsen af 1835. I Roskilde var der ca. 250 personer, der havde borgerskab. Af disse havde 120 valget, og af disse igen var 78 valgbare. I Roskilde fandt valget sted den 23. september 1834 på rådhuset. Her var der i god tid inden valget lagt lister frem over såvel stemmeberettigede som valgbare borgere. Der var ingen partidannelser med partiprogrammer, som kunne give folk en rettesnor. Der var derfor heller ingen valgkamp. Derimod kunne der afholdes prøvevalg, der kunne give et fingerpeg om det endelige valgresultat (nærmest svarende til vore dages prognoser). Hver vælger skulle stemme på to valgbare personer i sit valgdistrikt. Den kandidat, der fik flest stemmer, var valgt, den kandidat, der fik det næst højeste antal stemmer, var valgt til suppleant. Vælgerne stemte for det meste på lokale folk, som de havde tillid til. Der stemtes i al offentlighed ved håndsoprækning på valgstedet. Valgdeltagelsen var forbavsende høj ved dette første valg. I 2. købstadsdistrikt stemte 206 ud af 280 stemmeberettigede. I 2. landdistrikt stemte 748 ud af 965 stemmeberettigede og i 3. land-

Farver Thomas Hagedorn Svane (1787-1862), medlem af Stænderforsamlingen 1835-40, valgt i 2. købstadsdistrikt. Tillige formand for Roskildes borgerrepræsentation fra 1838. Litografi efter fotografi. I.W. Tegner & Kittendorffs lithographiske Institut 1859. Roskilde lokallistoriske Arkiv.

distrikt 589 af 896. Valgdeltagelsen i Østifterne var på 76 % i købstæderne, 83 % blandt gårdmændene og 74 % blandt godsejerne. Det blev åbenbart anset for en pligt at stemme.

I Københavns amts fik farvermester Thomas Hagedorn Svane fra Roskilde flest stemmer (99) i 2. købstadsdistrikt, prokurator Kühlmann fra Køge kom ind på andenpladsen (54) og byskriver Georg Fritz fra Roskilde på tredjepladsen (45). Farver Svane boede i Skomagergade 36. Han var i forvejen eligeret borger i Roskilde siden 1820 og som sådan interesseret i købstædernes erhvervsforhold. Han kom til at sidde i Stænderforsamlingen indtil valget i 1841. Professor Jacob Kornerup, der malede hans portræt, har senere karakteriseret ham som begavet og repræsentativ. Ikke mindst havde han en energisk kone, der kunne holde farveriet i gang, medens manden tog sig af sine offentlige hverv. Det lykkedes ham også at gøre sig gældende i Stænderforsamlingen i spørgsmål om købstædernes forhold. Han fik

således sæde i det udvalg, der skulle behandle udkastet til en ny kommunallov for købstæderne (se s. 7). Endvidere var det en fordel for bystyret i Roskilde, at det havde en repræsentant i forsamlingen, der kunne referere vigtige forhandlinger om nye love, der kunne få betydning for byen. Svanes valg blev også behørigt fejret. Allerede inden borgmester Müllers offentliggørelse af valgresultatet i *Roskilde Avis* den 4. oktober 1834 indrykkede den foretagsomme vært på Hotel Prindsen, kaptajn Sveistrup, en annonce i samme avis om afholdelse af en stor fest den 6. oktober for at fejre Svanes og Kühlmanns valg. Det skæppede også godt i hotellets kasse. Avisen bragte siden en fyldig omtale af festen og gengav de svulstige sange, der var blevet af-sunget.

I 2. landdistrikt indvalgte fabrikant Johan Christian Drewsen fra papirfabrikken Strandmøllen ved Lyngby. For øvrigt drev han også landbrug og havde tidligere været præsident for Det kongelige danske Landhusholdningsselskab, et landøkonomisk selskab til fremme af landbruget, stiftet i 1700-tallet. Han blev siden regnet med til Bondevennerne, men repræsenterede samtidig den københavnske liberalisme, som siden udviklede sig til en form for partidannelse. Hans suppleant blev en bonde, gårdejer Hans Larsen fra Vridsløsemagle. I 3. landdistrikt indvalgte en af de større landmand, forligskommissær Niels Thomsen, Torp Ladegård. Kommissær Thomsen var tilhænger af lov og orden. I hvert fald gik han ind for mere politi på landet. Sammenlignet med Drewsen fik han dog ringe indflydelse på arbejdet i Stænderforsamlingen. Til Thomsens suppleant valgtes proprietær Per Kornerup til Østrupgård i Kirkerup Sogn. Det blev en meget alsidig repræsentation af befolkningen, der fik sæde i Stænderforsamlingen i Roskilde. Endog 9 bønder, 5 selvejere og 4 fæstere fik sæde i forsamlingen. Hertil kom folk fra mange forskellige byerhverv og samfundsstillinger. Også "intelligensen" blev repræsenteret, idet nogen naturligvis var grundejere.

Inden stænderforsamlingerne kunne træde sammen, skulle der skaffes passende lokaliteter til møderne. I Roskilde ejede kongen, der jo repræsenterede statsmagten, Det kongelige Palæ. En dag indfandt selveste gehejme-statsminister Poul Christian von Stemmann og hofbygmester Jørgen Hansen Koch sig i byen for at tage lokaliteterne nærmere i

Proprietær Per Hansen Kornerup (egentlig Peder), Østrupgård i Kirkerup (1793-1859), valgt som suppleant til Stænderforsamlingen i 3. landdistrikt. Udsnit af Jacob Kornerups fugleskydningsskive for købmand Jacob Brønniche. Malt i 1851.

Det kongelige Palæ i Roskilde, hvor Stænderforsamlingen for Østifterne havde sæde i perioden 1835-48. Fotograferet af Kristian Hude godt 50 år efter stændertiden. Roskilde lokallhistoriske Arkiv.

øjesyn. De fandt ud af, at man ved at fjerne enkelte skillevægge i dronningens gemakker på første sal i hovedbygningens østre side kunne få dannet en sal, der var stor nok til at rumme 70 personer. Hertil kom entré, forværelse, og de nødvendige kontorer. I stueetagen var der plads til den kongelige kommissarius's lejlighed. Slotsforvalteren måtte finde sig i at stille nogle af sine stuer til rådighed som udvalgsværelser i de perioder, hvor forsamlingen holdt sine møder. For en pris af 2.500 rigsdaler til bygningsændringer og 1.500 rigsdaler til inventar kunne Stænderforsamlingen

Do Værelser i Byens Hovedgade er at faae tillæie i Stændertiden, naar man henventer sig til Fr. Gjaestgeber Pedersen.

At Undertegnede er forsynet med diverse Sorter Vine til de i Kjöbenhavn gjeldende Priser, af Hr. Joseph Owens Oplag, tilkjendegives herved.

L. F. Tøyberg
i Olsgaden.

Avertissementer vedrørende åbningen af stænderforsamlingens første samling (på denne og modstående side). Bragt i Roskilde Avis, den 26. september 1835 og den 29. september 1835.

Den kongelige kommissarius for Stænderforsamlingerne, juristen Anders Sandøe Ørsted (1778-1860). Kommissarius havde embedsbolig i Palæets stueetage, hvor han holdt soiré hver torsdag i stændertiden. For øvrigt havde Ørsteds far, apoteker Søren Christian Ørsted, ejet Skomagergade 46 1812-14, og hans bror, fysikeren Hans Christian Ørsted, var blevet gift i Roskilde Domkirke med familiens plejedatter i denne periode. Litograferet af Em. Bærentzen efter maleri af C. A. Jensen, 1839. Det kongelige Biblioteks Billedsamling.

for Østifterne få en passende ramme om sine møder. Den sparsommelige konge godkendte naturligvis straks dette billige arrangement, og de fornødne omforandringer blev derpå foretaget.

Førstk. Torsdag vil paa Bogtrykkeriet kunne faaes For-
tegnelse over de Deputeredes Bopæle her i Byen.

Bogte for en Deputeret af 2de Bærelser paa Torvet
for billig Betaling anbises af Udgiveren.

Første mødedag

Også Roskilde, der dengang var en middelstor købstad med ca. 2.800 indbyggere, forberedte sig på at modtage den nye stænderforsamling. I dagene forud for torsdag den 1. oktober 1835 ankom de 70 medlemmer efterhånden til byen og blev indlogeret enten på et af byens herberger eller privat. I *Roskilde Avis* (byens eneste lokalavis) kan man følge, hvordan byen forberedte sig på den store begivenhed. Især de mange avertissementer vidner om stor opfindsomhed for at tjene penge på forsamlingen. Der averteredes både med værelser, vin og andre delikatesser indforskrevet fra København. Man havde noteret sig, at de stænderdeputerede fik 4 rigsdaler om dagen i diæter foruden rejsepenge. Til sidst måtte der ligefrem advares i den lokale avis imod at tage "ublu Priser" for logi til de stænderdeputerede. Da selve dagen oprandt, stod byen på den anden ende. Ifølge samtidige breve var en større folkemængde søgt ud på gader og stræder iført deres stiveste puds ligesom ved kongebegravelser for at få et glimt af begivenhederne, der udspandt sig omkring åbningen af den første samling. Også borgervæbningen var udkommanderet og paraderede langs ruten fra Palæet til domkirken, som de stænderdeputerede fulgte på deres vej til festgudstjeneste kl. 9. Prædikenen blev holdt af en af stænderforsamlingens egne medlemmer, Sjællands biskop Mynster, der varmt hyldede kongen for hans oprettelse af den nye forfatningsmæssige institution og formanede de stænderdeputerede til alvor og troskab i gerningen. Koret sang festsalmer forfattet i dagens anledning af provst Schmidt i Himmelev. Han havde i sin tid været medlem af den grundlovgivende rigsdag på Eidsvoll i Norge, hvor han stammede fra. Gudstjenesten overværedes af 3- 4.000 mennesker. Bagefter gik de deputerede tilbage til Palæet via Absalonsbuen.

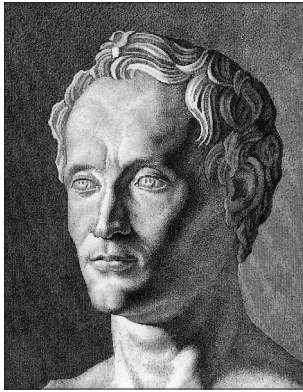
Da forsamlingen var blevet bænket i stændersalen, holdt den kongelige kommissarius, den kendte jurist Anders Sandø Ørsted, åbningstalen. Han var udvalgt af kongen som regeringens repræsentant over for forsamlingen. Han formanede forsamlingen til at være sig sit ansvar bevidst og undgå, at der opstod partiånd i forsamlingen. Dernæst skred man til den vigtige handling at vælge en værdig præsident for forsamlingen. Valget faldt på den liberale

Købmand Søren Borch, (1798-1862). Han havde giftet sig til den store købmandsgård, Stændertorvet 2, og var herefter blevet stedfar til Jacob Kornerup. Med tiden blev han en af byens toneangivende borgere. Han var således eligeret borger i byen og fra 1838 borgerrepræsentant i det nye bystyre. Stik efter tegning af professor Jacob Kornerup, 1860. Roskilde lokalhistoriske Arkiv.

professor J. F. Schouw fra Københavns Universitet, der for øvrigt hørte til de kongevalgte. Grosserer L. N. Hvidt fra København blev vicepræsident. Desuden valgtes to sekretærer. Det, som vi med et moderne udtryk kan kalde præsidiet, sad foran forsamlingen, der var placeret i en hesteskoform. Tilsyneladende havde man ikke tilstræbt nogen placering efter stilling eller stand i salen, med en undtagelse, nemlig den røde bænk, nr. 62-72, hvor kammerherrerne sad samlet i deres røde uniformer (i dagens anledning var de naturligvis i galla). Det første forslag, der behandledes, var et forslag om at sende en deputation til kongen med en takadresse. Der nedsattes en komité eller et udvalg, som det hedder i dag, til at udforme adressen. Klokkeren 16.30 var man færdig med dagens arbejde og samledes i fællesskabshøj som lav - til dinér hos Ørsted i dennes lejlighed i Palæets stueetage.

Efterhånden havde der samlet sig en stor mængde roskildensere og københavnere i Palægården, som gerne ville

*Cand. theol. et phil.
Johannes Dam Hage
(1800-37), overlærer ved
Roskilde Katedralskole og
siden medredaktør af
avisen Fædrelandet.
Hage tilhørte den nye akade-
mikertype, der blandede sig i
samfundsspørgsmål, men
blev idømt livslang censur
som følge af sine kritiske
artikler. Affotografering af
stik af Schøler forestillende
hans buste, 1830.
Det kongelige Biblioteks
Billedsamling.*

hylde Stænderforsamlingen, som man ventede sig meget af. Klokkeren 19 fik en deputation bestående af grosserer Duntzfeld fra København samt købmand Søren Borch og prokurator Jens Walløe fra Roskilde foretræde for stænderforsamlingens præsident og anmodede om tilladelse til at tolke folkets følelser for nationens udkårne mænd, som de så formfuldendt udtrykte det. Tilladelsen blev givet, og nu trådte præsidenten, vicepræsidenten og den kongelige kommissarius ud på Palæets hovedtrappe i mangel af en balkon. Højesteretsadvokat Høeg Guldberg holdt derpå en lille tale og endte med at udbringe et leve for nationens deputerede, den kongelige kommissarius og stændernes præsident. Derpå rusede hurraråbene ud over byen, der i dagens anledning var illumineret.

Pressedækning og referater i Stændertidende

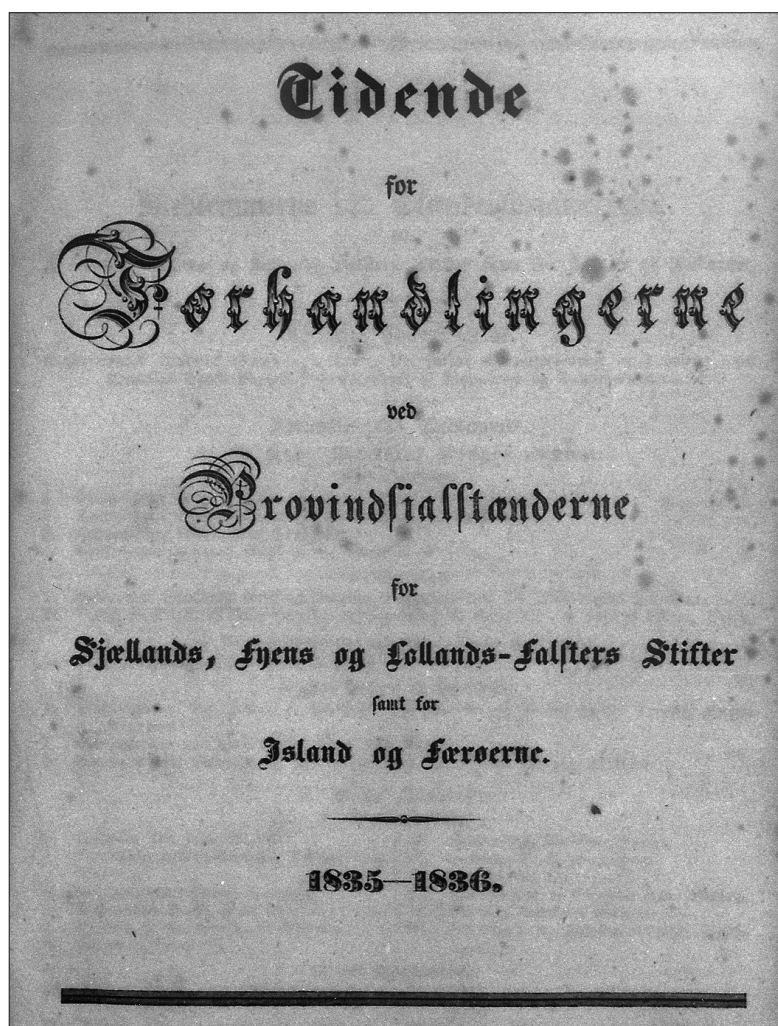
Forsamlingens forhandlinger var ikke offentlige, og pressen havde således ikke adgang til debatterne. Men det forhindrede ikke en stor interesse for, hvad der foregik i salen. Efter trykkefrihedsforordningen af 1799 var tidens aviser underlagt censur, og redaktørerne kunne slæbes for retten efter offentliggørelsen af en kritisk artikel om statsstyret. Der var på den tid især to aviser, der beskæftigede sig med politisk stof, så godt som det nu lod sig praktisere under et enevældigt styre. Den ene avis var *Kjøbenhavnsposten*, den anden *Fædrelandet*, grundlagt i 1834. *Fædrelandets* første redaktør var den liberale professor i nationaløkonomi, C. G. N. David, der var født af jødiske forældre i Roskilde. For at kunne blive embedsmand havde han måttet lade sig døbe. Dette var også en forudsætning for, at han siden kunne blive medlem af Stænderforsamlingen i Roskilde. Bladets flittigste skribent var Johannes Hage, der havde været førstelærer ved Roskilde Katedralskole, og i sin Roskilde-tid tillige været lidt af en igangsætter. Han havde således været med til at åbne Roskilde Sparekasse og stifte en forskønnelsesforening. Også på det sociale område havde han været en foregangsmand. Inspireret af juli-revolutionen i 1830 kastede han sin interesse på offentlige anliggender, og omgikkes med planer om at udgive en politisk ugeavis. David kom ham i forkøbet, men knyttede straks Hage til bladet.

Hage kan betragtes som en af grundlæggerne af den kritiske journalistik. Hans synspunkter lå på linie med den gryende liberale opposition, der drømte om indskrænkninger i enevælden.

Lige fra det første nummer bragte *Fædrelandet* artikler, der satte spørgsmålstegn ved den enevældige statsforfatnings fortræffelighed. Danske Kancelli og ikke mindst kongen selv harmedes over denne "skrivefrækhed", som de kaldte kritikken. En usigneret artikel af Hage med titlen "Hvad kan det hjælpe?" gik efter kongens mening over strengen, og der blev nu rejst sag imod avisen. Da man ikke kendte forfatteren, blev der rejst sag mod David som avisens redaktør. Også to andre artikler, der foreslog en adskillelse af den dømmende, den udøvende og den lovgivende magt blev taget med i søgsmålet. Endvidere ønskede kongen yderligere at indskrænke trykkefriheden for at forebygge fremtidige kritiske artikler. David blev straks straffet af kongen ved at blive suspenderet fra sit professorat. Til gengæld vandt han retssagen både ved landoverretten og siden ved højesteret. Men han blev nu endelig afskediget fra sit professorat. Skønt højst kvalificeret som nationaløkonom kom han heller ikke i betragtning, da han søgte et embede som bankdirektør. I foråret 1835 blev Hage samtidig medredaktør af *Fædrelandet*. Han vedblev med at levere mange af bladets artikler. Efter skærpelse af censuren kom han til at betale en høj pris for sin kritiske og liberale indstilling. Der blev nu rejst tiltale imod ham for en kritisk udenrigspolitisk artikel. Han blev i 1837 idømt en bøde og livsvarig censur. Kort efter begik han selvmord. Ved efterretningen om hans død udtalte Frederik VI: "Det gør mig ondt, at den Mand er død, han mente det ærligt." Kongen forstod således at respektere en værdig modstander.

Det var ikke alle, der tog så tungt på tilværelsen. Bogtrykker Berling, udgiveren af avisen *Berlingske Tidende*, skulle stå for trykningen af *Stændertidende*. De første numre blev trykt i den gamle fægtesal på Palæet. Han var derfor nødt til at opholde sig i Roskilde i længere tid. I den anledning havde han taget sin elskerinde med til at forsøge tilværelsen. Han havde indlogeret hende i et par bitte små værelser på kvisten i Skomagergade nr. 40. Selv boede han mere herskabeligt længere henne ad Skomagergade. Det endte dog med, at han bed hovedet af skammen og lod hen-

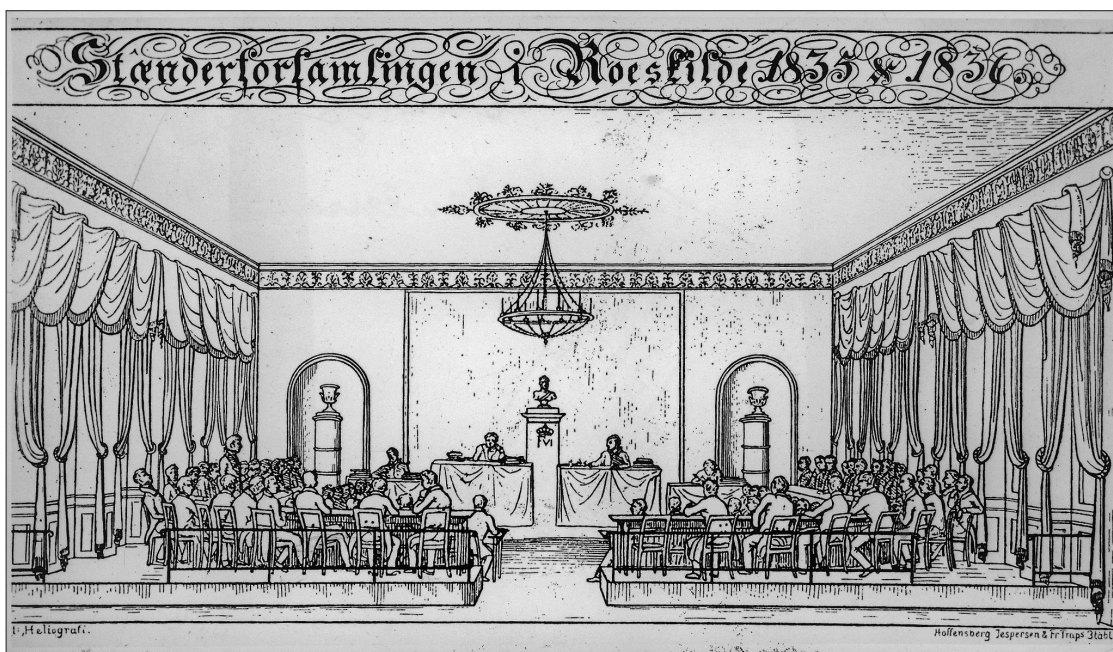
Titelbladet til Stændertidende for Østifterne, årgang 1835-36. De første numre blev trykt i den gamle fægtesal i østfløjen på Palæet. I forbindelse med trykningen boede bogtrykker Carl Berling midlertidigt i Roskilde i en sidelænge til Skomagergade 24, ejet af postfuldmægtig Breum.

de flytte hen i sit eget logi. Damen hed Louise Rasmussen, senere kendt som grevinde Danner, idet Berling siden viligt gav slip på hende, da den vordende kong Frederik VII fattede interesse for hende. Mange år senere lagde folk mærke til, at hun gerne kiggede op til vinduerne i sit gamle logi, når hun passerede Roskilde sammen med kongen.

Stænderforsamlingen i arbejdstøjet: De første mærkesager

Fredag den 2. oktober trak Stænderforsamlingen for alvor i arbejdstøjet. Det viste sig hurtigt, at der var delte meninger om den påtænkte takadresse. Problemet var det, om man

også skulle takke kongen for hans offentliggørelse af det første summariske statsbudget. Det var godt nok holdt i meget generelle vendinger, men viste til alles bestyrtelse et enormt underskud. Ikke mindst udgifterne til hoffet vakte undren, da alle anså kongen for en såre sparsommelig monark, der ikke brugte mange penge på sig selv. Man endte med at tage det med, men uden at kritisere underskuddet. En tanke om at lade en deputation overrække kongen adressen måtte opgives. Der stod nemlig udtrykkeligt i den kongelige anordning, at enhver henvendelse fra forsamlingen til kongen skulle gå gennem den kongelige kommissarius. Ørsted drog derfor om lørdagen til København for at overrække kongen takadressen. Han kom snart tilbage med et nådigt svar fra kongen. Takadressen, der så varmt hyldede den enevældige konge for at forekomme folkets ønsker, førend det selv havde formuleret samme ønsker, blev efter offentliggørelsen voldsomt kritiseret af den københavnske presse, der allerede på dette tidspunkt så det som sin fornemmeste opgave at føre pennen for en gryende liberal opposition.

Men inden denne kritik kom til udtryk var de egentlige forhandlinger gået i gang. Det blev nogle lange arbejdsdage for de deputerede. Der var hver dag plenarmøde fra klokken 10 til klokken 15. Hertil kom så udvalgsarbejdet

I anledning af afslutningen på den første samling i Provi­n­stænderne i Roskilde blev der fremstillet en illustration af avisen Kjøbenhavnsposten og udsendt sammen med nummeret den 14. juni 1836. Tegningen viser stænder­salens indretning og de stænderdeputeredes placering. Som det ses, sad jævne bønder og folk med fine titler side om side.

for de deputerede, der var valgt ind i de nedsatte udvalg. Forsamlingen skulle først behandle de kongelige propositioner, altså den kongelige regerings lovudkast. Først når de var behandlet, kunne man tage fat på problemer rejst af medlemmer af stænderforsamlingen og de såkaldte private petitioner, hvilket vil sige indkomne forslag og henstillinger fra menigmand. De første ca. 10 dage gik med behandling af regeringens lovudkast, der udleveredes i trykt form. Hele 25 blev forelagt forsamlingen. Udkastene blev præsenteret for forsamlingen og fulgt op af lange redegørelser fra den kongelige kommissarius. Det viste sig, at de private forslag kom til at indtage en lige så vigtig plads som regeringens på forsamlingens arbejdsplan.

De kongelige lovudkast spændte lige fra små, specielle emner til store samfundsmæssige spørgsmål, der snart gav anledning til sprængfarlige politiske debatter mellem de forskellige samfundsklasser. Andre emner kunne dele forsamlingen i en konservativ og en liberal fløj på tværs af klasseskellene, netop denne begyndende partiopdeling, som Ørsted havde advaret imod i sin velkomsttale. Det gjaldt for eksempel et udkast til en indskrænkning af trykkefrihedens grænser. Der havde vist sig et hul i loven, hvorved *Fædrelandet* havde vundet sin første retssag rejst af staten. Det gav anledning til den foreslåede stramning. Især stejlede forsamlingen over en passus i udkastet, der gik ud på, at alene "Mangel af pligtskyldig Opmærksomhed" i et blads omtale af statssager skulle medføre høje bøder til skribenten. Med 55 stemmer for og 2 stemmer imod vedtog forsamlingen at henstille til kongen, at trykkefrihedsreglerne ikke blev strammet. Omvendt tog kongen ikke hensyn til forsamlingens indvendinger, men ophøjede udkastet til lov, hvilket københavnerpressen snart fik at føle.

Kunne spørgsmålet om den indskrænkede ytringsfrihed give anledning til kritik, gjorde spørgsmålet om statsfinanserne det ikke mindre. Som nævnt havde kongen kort før stænderforsamlingens første samling offentliggjort en summarisk oversigt over statens økonomiske stilling. De årlige indtægter var på lidt under 14 millioner rigsdaler, men desværre var udgifterne 300.000 rigsdaler højere, og der var udsigt til, at denne ubalance ville blive forværret i de følgende år. Hertil kom en statsgæld på 130 millioner rigsdaler. Det var tal, der kunne ryste forsamlingen. På bag-

Avertissements.

Fra Pressen i Kjøbenhavn er udkommet:

Prædiken holden i Roskilde Domkirke ved Åbningen af Provindsstændernes Forsamling den 1ste October 1835, af Dr. S. P. Mynster, Biskop over Sjællands Stift. Faaes paa Aviscontoret her i Byen samt i Boghandlingerne i Helsingør, Holbæk og Sorø for 1 Mk. heftet..

Undertegnede tager sig den Frihed at anbefale sig til de ærede Herrer Deputerede, med et Assortiment af alt henhørende til Herrers Egviping, nemlig: alle Sorter Bomulds-, Rasmager- og Uld-Vare, bestaaende af enkelte og dobbelte Rasmager, Bomulds og Flannels Tröier, Beenklæder og Belfter, blegede og ublegede Bomulds Beenklæder, alle Slags Sokker og Strømper af Uld, Rasmager og Bomuld, Silke, Flöiels og Piques Vestetöier, et betydeligt Udsalg af hvide Vare; især anbefales alle Slags Lærreder, som Creas, Greifenberger og ægte hollandsk Lærred, Bomulds Lærred, Longclott, Shirting, Cambridge og Jaconet i alle Fiinheder, Sundheds Flanel og andre Flaneler i alle Breder og Fiinheder, Klæde i alle Couleurer og Fiinheder, ligeledes et Assortiment Halstörklæder og Lomme-törklæder i Silke, Bomuld og Lærreder, stedse i nyeste Smag, alle Sorter Handsker; særdeles proppert og færdigsyet Linned i alle Fiinheder af Lærred, Cambridge og Shirting, Regnkapper, samt Gummi Elasticums Cloags, ligeledes Seler af Gummi Elasticum med flere Ting passende for Herrer som alt udsælges til yderst billige Priser.

M. M. RUBEN,
Östergade No. 31
i
Kjøbenhavn.

*Avertissement vedrørende
åbningen af stænder-
forsamlingens første samling.
Bragt i Roskilde Avis, den 6.
oktober 1835.*

grund af krigen, statsbankerotten og tabet af Norge var det vel ikke helt uforståeligt, men det forhindrede ikke, at der stilledes hele fire selvstændige forslag om statsfinanserne. Med udgangspunkt i diverse privat fremsatte petitioner enedes et udvalg nedsat af forsamlingen om at udarbejde en fælles petition med forslag til forbedring af statens finansielle stilling. For det første blev kongen anmodet om at spare. Det gjaldt områder som forsvar, diplomati, kolonier, statsunderstøttelser i form af gratialer og pensioner og

sågar kongens private budget. Det sidste punkt blev pænt "pakket ind". For det andet blev kongen bedt om at nedsætte en kommission af særligt sagkyndige, der ikke bare skulle bestå af hans egne embedsmænd, men også af andre eksperter, der skulle gennemgå regnskaberne og stille forslag til en bedre balance mellem indtægter og udgifter og en nedbringelse af statsgælden. For det tredje bad man om, at få offentliggjort detaljerede regnskaber over statens udgifter og indtægter både for 1835 og i årene fremover. Det første og det tredje punkt blev enstemmigt vedtaget.

En tredje mærkesag i denne samling blev offentligheds-spørgsmålet: Et krav om åbne møder, så pressen og andre interesserede borgere kunne følge stænderforsamlingens forhandlinger i plenum, men naturligvis ikke i udvalgene. Som det foregående forslag nød heller ikke dette fremme hos den enevældige regering og kongen, men regeringen gav dog den lille indrømmelse, at alle taleres navne blev nævnt i *Stændertidende*. Endvidere blev referaterne i *Stændertidende* væsentligt forbedrede.

Forhandlinger og fornøjelser

Staten viste sig dog ikke kun fra sin mest reaktionære side i sine lovudkast. Blandt andet fremsattes udkast til en kommunalreform, først for købstæderne (loven udstedt 1837) og siden for hovedstaden (lov af 1840) og landkommunerne (lov af 1841). Efter det nye udkast skulle købstædernes stemmeberettigede borgere nu frit kunne vælge byrådets medlemmer, og disse blev kun valgt for et bestemt åremål. Valgretten skulle udøves af næringsdrivende og grundejere. Byrådets virkefelt udvidedes til alle sider af det kommunale liv. Dog bevaredes en kongevalgt magistrat eller byfoged, der stod for den daglige ledelse af den kommunale administration. Tilsynet blev lagt hos amtmanden, og over ham stod det danske kancelli. Stænderforsamlingen ønskede naturligvis at styrke byrådets stilling over for de kongevalgte embedsmænd. Man opnåede kun en indskrænkning af amtmandens magt: Han skulle træffe den endelige beslutning, når magistrat og byråd var uenige. Ellers blev han nærmest kun et mellemlid mellem kommunen og kancelliet.

De stænderdeputerede i Roskilde havde deres fornøjelser, når dagens dont i stændersalen var overstået. Mange af deltagerne var vant til at deltage i klubliv og selskabelighed hjemmefra, og det ville de ikke undvære i Roskilde. Den første og længste samling, der strakte sig over godt 4 måneder gav anledning til en masse "Asparges, L'hombre og Champagne", som Drewsen udtrykte det i sine breve. Men også de senere og kortere samlinger gav anledning til selskabelighed. Man nøjedes heller ikke med de officielle festligheder, men festede privat for og med hinanden. Undertiden kunne det gå så hårdt til, at man dårligt kunne koncentrere sig om arbejdet i stændersalen. Således skrev biskop Mynster til sin kone om Bertel Thorvaldsens besøg i Roskilde i oktober 1838, at de stænderdeputerede spænderede dîner på Hotel Prindsen til hans ære, og om aftenen var der soiré hos Ørsted. Hertil kom koncerter og besøg af talrige teaterselskaber i et omfang, som byen ellers ikke var forvent med.

Trods dybe skillelinier i forsamlingen blev alle debatter afviklet i stor værdighed. Var der opræk til den mindste uro, ringede præsidenten straks med sin klokke. Orden og præcision blev kendetegnende for arbejdet i stænderforsamlingen. Det aftvang befolkningens respekt og skærpede interessen for, hvad der foregik i Roskilde. Den 26. februar 1836 kunne den første stænderforsamling opløses efter at have udført et flot stykke parlamentarisk arbejde, der lovede godt for fremtiden. 6 uger efter åbnedes Stænderforsamlingen i Viborg, men den blev på mange måder kun et ekko af forhandlingerne i Roskilde.

Parlamentarisk forskole under 7 sessioner

Stænderforsamlingerne var valgt for 6 år. De næste valg fandt sted i 1841 og 1847. Ved disse valg blev der ikke indvalgt Roskilde-borgere i Østifternes stænderforsamling. Forsamlingerne skulle indkaldes hvert andet år, men tidsfristen blev ikke overholdt mellem 1. og 2. samling. Først den 4. august 1838 trådte de stænderdeputerede igen sammen på Palæet. Der blev i alt afviklet 7 sessioner i Roskilde (og Viborg) i stændertiden. Sidste samling fandt sted i 1848, hvor stænderforsamlingerne skulle tage stilling til valglo-

Den folkekære kong Frederik VII (1808-63), grundlovens giver. Ægteskabet til venstre hånd med vennen Carl Berlings gamle veninde, Louise Rasmussen, i Frederiksborg Slotskirke 1850 gav imidlertid populariteten nogle alvorlige skrammer, som aldrig blev overvundet. Litografi signeret Ch. M. fra Tegners lithographiske Institut. Det kongelige Biblioteks Billedsamling.

ven for den grundlovgivende rigsforsamling. Det er karakteristisk, at stænderforsamlingen i Roskilde, såvel som forsamlingen i Viborg, fra første færd forsøgte at udvide sin kompetence på den enevældige administrations bekostning. Til trods for at principielle forfatningspolitiske krav kategorisk blev afvist af Frederik VI, fortsatte de to forsamlinger trøstigt med disse bestræbelser resten af hans regeringstid. Derimod fik stænderforsamlingerne en betydelig indflydelse på det almindelige lovgivningsarbejde.

Under sessionen i 1840 året efter Christian VIII's overtagelse af tronen tog forsamlingen fat med fornyet kraft på at påvirke den nye konge i forfatningsmæssig retning, men

som bekendt blev de store forventninger aldrig indfriet. Efterhånden bredte mismodet sig i forsamlingen, og man havde opgivet at få en fri forfatning inden for en overskuelig årrække. Imidlertid havde Christian VIII netop på dette tidspunkt selv taget idéen op til fornyet overvejelse og givet ordre til at udarbejde et forfatningsudkast, men han blev han syg, inden arbejdet kom i gang. Kræfterne svandt hurtigt, men han nåede at skrive et brev til sin søn, hvori han anbefalede ham at indføre en fri forfatning. Som bekendt tog begivenhederne fart efter Frederik VII's tronbestigelse. Måske har den gamle konge været klar over, at hans søn ikke ville kunne magte det store ansvar og den store arbejdsbyrde, som en enevældig monark måtte påtage sig for at leve op til kongelovens intentioner.

Hvilke erfaringer havde stændertiden så givet de nye politikere? I og med at den kongelige kommissarius spillede en så aktiv rolle med at argumentere for kongens forslag og imod mange af stænderforsamlingernes forslag, blev medlemmerne trænet i politisk argumentation - de måtte nemlig ikke bruge manuskript under debatterne. Derimod betød det manglende ansvar for statsstyrelsen, at man kunne holde debatterne på et teoretisk plan og ikke blev tvunget til at søge et kompromis med politiske modstandere for at opnå et praktisk forhandlingsresultat. Men det lykkedes fuldt ud at leve op til formålet med "at bidrage til Almeenaandens Oplivelse". Næsten fra den ene dag til den anden opstod en politisk presse. Efterhånden som stænderforsamlingerne behandlede flere og flere love, der betød noget for menigmands dagligdag, bredte den politiske interesse sig til stadig større dele af befolkningen. Enkelte politiske agitatorer gik så langt som til at påtage sig at formulere private petitioner og få så mange folk som muligt til at underskrive disse. Herved kunne selv husmænd komme til orde. Derimod var det småt med partidannelsen i stændertiden. Faktisk dannedes kun en enkelt forening, der kunne opfattes som et parti, nemlig Bondevennerne. De liberale - senere nationalliberale - var godt nok en indflydelsesrig bevægelse med et formuleret program, men organisatorisk nåede de ikke videre. Den konservative fløj i stændersalen med rod i sædegårdsejernes klasse havde næppe noget fast program ud over at fastholde egne interesser i et samfund i hastig forandring.

Sammenfattende kan man sige, at stænderinstitutionen kom til at fungere som en parlamentarisk forskole for såvel politikere og presse som for den politisk vakante del af befolkningen. Det forhold må være en væsentlig del af forklaringen på den politiske modenhed, hvormed den grundlovgivende forsamling gik til arbejdet i de hektiske dage i 1848, hvor landet stod over for en national katastrofe efter slesvigholstenernes oprør. Man har i eftertiden talt om den nationale kampånd - ånden fra 48' - der gjorde sig gældende både inden for Christiansborgs tykke mure og på slagmarken i Sønderjylland.

Litteratur- og kildehenvisninger:

- Byberg, A.: *Roskilde Stænderforsamling*. Fra Københavns Amt, 1968, s. 17-32.
- Danmarks Konger*. Under redaktion af Knud Fabricius. København, 1954.
- Fang, Arthur: *Roskilde. Fra Byen og dens Historie*. Bd. 1-2. Roskilde, hhv. 1945 og 1970.
- Fang, Fanny: *Knudsens Gaard - Kroghs Gaard. En Roskildeejendom og dens Ejere gennem 200 Aar*. Fra Københavns Amt, 1932-33, s. 245-291.
- Høj, Mette: *Stændersalen i Roskilde*. ROMU, 1998. s. 53-72.
- Jensen, Hans: *Roskilde Stænder*. Aarbog udgivet af Historisk Samfund for Københavns Amt, 1925, s. 107-123.
- Jensen, Hans: *Roskilde Stænder*. Fra Københavns amt, 1927, s. 173-188. *Roskilde Avis*. Roskilde. Årgang 1829-52.
- Roskilde bys historie 1536-1850*. Historisk Samfund for Roskilde amt og Roskilde Museum 1998.
- Stændertidende*. København, 1835-48.